
FÜLEP ÁDÁM

AZ ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁRAK SZOLGÁLTATÁSAI ÉS HASZNÁLATA A TUDOMÁNYOS MUNKÁBAN¹

Bevezetés

Tanulmányom célja az elektronikus könyvtárak gyűjteményeinek, szolgáltatásainak és használhatóságának bemutatása könyvtári, könyvtárosi nézőpontból, a legrégebbi és legnagyobb hazai gyűjtemény, a Magyar Elektronikus Könyvtár megismertetésén keresztül. A témával kapcsolatos kutatásaimat az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 *„Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen”* című projekt támogatásával végeztem, melynek keretében jelen tanulmányomban egy átfogó szakirodalmi feldolgozásra, felsőoktatási szaktájékoztató könyvtárosként való gyakorlati tapasztalataim felvázolására vállalkozom.

A közgyűjteményi formák hagyományosan kialakult hármastagolásában – könyvtár, levéltár és múzeum – talán a könyvtár az az intézménytípus, amelyre az információs és kommunikációs technológiák (IKT) fejlődése a legnagyobb és legteljesebb mértékben hatást gyakorolt. A könyvtári munkának és a könyvtárhasználatnak ugyanis minden lényegi területét (gyűjteményszervezés- és kezelés, feldolgozás, keresés, tájékoztatás, kölcsönzés stb.) érintette és átalakította a technológia fejlődése, így az új technikai eszközök, közülük is elsősorban a számítógépek megjelenése (Kőfalvi, 2007). Az információs társadalom kialakulása következtében a közgyűjtemények működésén túl átformálódásnak indult azonban a munkaerőpiac egésze is, amely az oktatási rendszert fontos kihívások elé állította: az ismeretek közvetlen átadása helyett ugyanis a tudás önálló megszerzésének előmozdítása, vagyis az egyéni tanuláshoz szükséges képességek és kompetenciák fejlesztése került az új oktatási paradigma középpontjába. A tudományos és köznap élet mindennapi tevékenységeinek sikerességéhez tehát elengedhetetlenné vált az egyre fokozottabb ütemben gyarapodó, s mindezzel párhuzamosan egyre közvetlenebbül elérhető információtömegben való eligazodáshoz, illetve ezen információtömeg tartalmainak válogatásához, megértéséhez, kezeléséhez és feldolgozásához e tevékenységek technikáinak elsajátítása (Kőfalvi, Mészáros, Ónodi, 2007). Tanulmányomban az elektronikus könyvtárak működését és szolgáltatásait, előnyeiket és hasznosíthatóságukat kívánom bemutatni, fókuszálva a hazai gyűjteményekre.

1 A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 *„Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen”* című projekt támogatásával készült.

Az elektronikus, digitális és virtuális dokumentumok és könyvtárak fogalomköre, létrejötte és szerepe az információs társadalomban

Napjaink tudományos és köznap életében az elektronikus, digitális és virtuális könyvtárak fogalmai sokat használt, mégis gyakran tévesen és következtetlenül definiált, sokszor egymás szinonimájaként hivatkozott megnevezések (Poprády, 2003). A jelentéseik mindebből következő homályos értelmezése miatt használatuk egy rendkívül fontos, aktuális és sokrétű könyvtár- és információtudományi problémakörbe ágyazódik bele (Sütő, 2003). Egyet azonban már az elején biztosan leszögezhetünk: bármilyen megközelítésről, fogalomról és meghatározásról is legyen szó, *„mindegyik hordozza magában a könyvtár alapvető funkcióit, csupán a hordozó eszközben, illetve a közvetítő közegben térnek el egymástól, azaz mindhárom esetben ráismerhetünk a könyvtár definíciójára”* (Racsko, 2011, 46. o.). A tanulmányomban bemutatni kívánt téma feldolgozásához szükségesnek látom, hogy a három könyvtártípus tartalmi fogalomköre mellett elsőként is tisztázzunk néhány hozzájuk kapcsolódó, alapvető fogalmat, melyek felvázolására az alábbiakban kerül sor.

Mint minden könyvtárnak, úgy az információs társadalom új – jelen tanulmányunkban tárgyalt – **könyvtártípusainak** is alapvető eleme az **információ**. Az információ kifejezést a mindennapi beszédben, közéletben, sajtóban és politikai életben is gyakran használják. Tartalmi voltát tekintve nevezik megkülönböztető jelnek, a közlés tárgyának, az emberi tudat változására ható tényezőnek, ismeretnek vagy értesülésnek, de meghatározzák értelmezett adatként is: a mindennapi szóhasználatban tehát szinte megszámlálhatatlan a jelentéseinek (Horváth, 1999) és meghatározásainak² száma (Horváth, 2001). Meghatározó volta már évszázadok, sőt évezredek óta fennáll, de a tudományos világ a kutatás tárgyaként csak a 20. század derekán, a második világháborút követően kezdett el vele foglalkozni (Horváth, 1999). Az információ szerepe a társadalom szervezettségének csak a mai szintjével vált felismerhetővé, jelentősége pedig a hírközléstechnika 20. század eleji rohamos fejlődésének elindulásával vált meghatározóvá (Fülep, 1996; Fülep, 2018).

A vizsgált témánk szempontjából következőként fontos az **elektronikus és digitális dokumentum**, illetve **digitális objektum** fogalmainak körüljárása. Elektronikus dokumentumokon az elektromos vagy mágneses, esetleg magnetooptikai hordozón rögzített dokumentumokat értjük (Horváth, 2005). Tágabb értelmezés szerint elektronikus dokumentumnak (másképpen bibliográfiai forrásnak) azokat az objektumokat nevezhetjük, amelyek digitálisan kódoltak, használatuk pedig csak számítógépes hardver- és szoftvereszközökkel történhet (Tóvári, 2009). A digitális fogalmat viszont azonban elsősorban a dokumentumok formátumára vonatkoztatjuk. Érzékelhetjük tehát, hogy az elektronikus

2 Például lásd még: hír, adat, üzenet, ismeret, értesülés, tudás, újság, közlés, hírközlés, tájékoztatás, felvilágosítás, kommunikáció, jel, jelentés, jelzés, fogalom, stb. Már az 1980-as évek elején legalább 40 különböző megközelítése és meghatározása volt az információnak a szakirodalmak alapján (Horváth, 2001).

dokumentum megnevezés tartalmában már azonosnak tekinthető a digitális dokumentum kifejezéssel, míg az elektronikus és digitális könyvtár fogalmai között viszont jobban tetten érhető a különbség, hiszen ez előbbi nem feltétlenül őrzi meg a digitális műveket (Bánkeszi, 2009). Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy mára már az elektronikus és digitális könyvtár fogalmai is összemosódtak (Racsco, 2011; Horváth, 2005; Poprády, 2003).

Az elektronikus dokumentumokat hozzáférhetőségüktől függően digitális dokumentumnak is nevezzük, hogyha csak hálózaton keresztül érhetőek el. A megnevezések elhatárolásánál lényeges tény azonban, hogy a fizikai hordozón (CD-ROM, winchester stb.) tárolt elektronikus dokumentumok is digitálisan vannak rögzítve, így az elektronikus könyvtár szinonimájaként gyakran a digitális könyvtárat is használják. Szintén jelentős kategóriaalkotó szempont, hogy a digitális dokumentumok alatt a digitalizálás idejét, másképpen az állomány rögzítésének a módját tekintve kétféle dokumentumot különböztetünk meg: egy kategóriába vesszük egyrészt azok a dokumentumokat, amelyek a papír alapúak digitalizált változatai, vagyis eredetileg nem elektronikus formában előállított (tehát analóg), de **digitalizálás** útján digitális képként rögzített állományok, másik csoportba pedig azokat a dokumentumokat, amelyek valóban **digitálisak**, vagyis eleve digitális formában készíttetek (Horváth, 2005).

A digitális dokumentumok körének kisebb egységét képezik az úgynevezett digitális objektumok, amelyek repozitóriumokban helyezkednek el. A digitális objektumok a digitális dokumentumok és azok leíró adatainak olyan két részből álló egységei, amelyek a tartalmak mellett az egyes digitális dokumentumok visszakereshetőségét lehetővé tevő metaadatokat is tartalmazzák. A digitális objektumok tárolására szolgáló **repozitóriumok** egyetemeken és további kutatási intézményekben működő dokumentumszerverek, amelyek a tudományos anyagok archiválására és díjmentes hozzáférhetővé tételére szolgálnak (Racsco, 2011).

Az **elektronikus könyvtár** fogalma elsősorban a technikára és a felszereltségre, vagyis a hardverre vonatkozik, ami mellett a kifejezés utal a könyvtár állományának hordozóira is. Az elektronikus könyvtár *„egy elektronikus eszközökkel (számítógépek, különböző perifériák, hálózatok stb.) felszerelt könyvtárat jelent, amely más könyvtárak állományára is támaszkodik a szolgáltatások szervezésében és teljesítésében”* (Czeglédi, 2007, 355. o.).

„Az elektronikus könyvtár a digitális könyvtár szinonimája”, míg a virtuális könyvtár –előre bocsájtva annak későbbi fogalmi meghatározását – egy elektronikus katalógus, melynek közvetítésével a hálózaton máshol tárolt és elérhető digitális dokumentumokat jelölnék (Horváth, 2005). A két gyűjteményszerű közötti különbség leginkább még a magyarországi megjelenésük idejében, az 1990-es évek második felében volt tetten érhető, amikor is hazánkban elsőként, 1994-ben létrejött Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) úgy kezdte el gyűjteni és szolgáltatni a hálózaton megjelent digitális dokumentumokat, hogy nem vállalkozott saját digitalizálásra. Emellett azonban az 1997-ben életre hívott Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ (Neumann-ház) a működése keretében végzett digitalizálással gyarapodott (Bánkeszi, 2009).

A **digitális könyvtár** az egyik legátfogóbb értelmezése szerint digitális dokumentumok és szolgáltatások olyan gyűjteménye, amely szolgáltatások támogatják az objektumok feltárását, megőrzését, szolgáltatását és visszakeresését, az általános és speciális keresőfunkciók segítségével. Fontos szempont a felhasználói igények figyelembe vétele és minél hatékonyabb beépítése a szolgáltatásba, ami lényegében a digitális könyvtár megfelelő működésének egyik hajtómotorja (Sütheő, 2003).

A digitális könyvtár a hagyományos könyvtár digitalizált vagy digitálisan létrehozott állományának gyűjteménye. A digitális könyvtárban elektronikus katalógus segítségével teljes szövegű keresést végezhetünk (Tóvári, 2009).

Magának a kifejezésnek és fogalomnak – mint digitális könyvtár – a létrejötté az Amerikai Egyesült Államokhoz köthető, az 1993-as esztendőhöz. Ettől az évtől kezdte ugyanis az USA kormányzata nagy összegekkel támogatni az információtechnológiát. Mindennek jegyében elsősorban is az internetre és a hozzá kapcsolódó infrastruktúrára, valamint a háttérágazaton keresztül elérhető szolgáltatások fejlesztésére igyekeztek koncentrálni. A projekt végrehajtását az Egyesült Államok akkori alelnöke, Al Gore személyesen felügyelte, akinek a digitális könyvtár fogalmának köztudatba való elterjesztése is köszönhető. Az elektronikus és virtuális könyvtár kifejezések azonban már ezt megelőzően is léteztek, melyek közül az előbbi egy konkrét évhez is köthető, a The Electronic Library című folyóirat 1983-as megjelenéséhez (Sütheő, 2003).

A vizsgált dokumentum- és könyvtártípusok sorának harmadik jelentős csoportját a **virtuális dokumentumok és könyvtárak** köre alkotja. Fogalom meghatározásaink szerint virtuálisnak azokat az elektronikus dokumentumokat nevezzük (függetlenül attól, hogy eredendően papír alapúról digitalizáltak, vagy eleve digitális formában létrehozottak), amelyek nincsenek az adott könyvtár tulajdonában, vagyis máshol, a hálózat egy más pontján találhatóak, de csatolóval, link formájában elérhetőek – s valamilyen módon esetleg fel is dolgozottak – a könyvtár használói számára a hálózaton (Horváth, 2005).

A virtuális könyvtárakra lényegében azt is mondhatjuk, hogy 'dokumentum a dokumentumról', hiszen nem a konkrét dokumentumokat gyűjtik és rendszerezik, hanem csak a róluk szóló információkat (Racsko, 2011). Más megközelítés szerint úgy is fogalmazhatunk, hogy a virtuális könyvtár az elektronikusan máshol tárolt dokumentumok gyűjteménye, melyben a katalógus és maga az információforrás is hálózaton érhető el (Tóvári, 2009).

Lényegében az online, azaz hálózaton keresztül elérhető könyvtári katalógusok (OPAC – Online Public Access Catalog, azaz Online Nyilvános Katalógusadatbázis) is virtuális könyvtárak, hiszen egy (például az Eszterházy Károly Egyetem Tittel Pál Könyvtárának katalógusa) vagy több gyűjtemény adatait (például a Magyar Országos Közös Katalógus, vagyis a MOKKA) foglalják egybe virtuálisan anélkül, hogy magát a dokumentumot is szolgáltatnák (Racsko, 2011).

Az előzőekben bemutatott három könyvtártípus fogalma mellett pedig áll még egy negyedik, a **hibrid könyvtár** víziója, melynek jelentését érdemes még körüljárunk. A hibrid könyvtárak egy új típus létrejöttét hordozzák magukban

az elektronikus, digitális és virtuális könyvtárak tulajdonságainak egyesítésével; vagyis tartalmazzák a hagyományos (papíralapú) és elektronikus (digitális) dokumentumokat a kettő előnyeinek egyesítésével és minél nagyobb mértékű kihasználásával. A kifejezést hazánkban elsőként Mader Béla használta (Mader, 2001), míg ezen elnevezés mellett, *„azzal lényegében azonos jelentésben”* (Mader, 2001, 53. o.), láthatjuk a **komplex könyvtár** fogalmát is, amely kifejezést pedig Koltay Tibor honosította meg hazánkban Deegam alapján (Koltay, 2007).

Mint ahogyan tehát láthatjuk, az elektronikus és digitális dokumentumok, így az ezen dokumentumok köréből alkotott elektronikus és digitális könyvtárak fogalmai szinonimák, míg a virtuális dokumentumokra vezető virtuális könyvtárak elkülönülő kategóriát alkotnak, amelyek a hálózaton máshol elhelyezett dokumentumoknak csak az elérhetőségeire vezetnek rá a linkek (csatolók) segítségével, de közvetlenül nem tárolják az elektronikus dokumentumokat (Horváth, 2005). **Mind a három könyvtártípusról** egyaránt elmondható azonban, hogy az új technikai és technológiai világ letéteményesei. A hagyományos, elsősorban papír alapú (dokumentumokat gyűjtő, feldolgozó, őrző és szolgáltató) könyvtárak szolgáltatásai az információs társadalom térnyerésével egyre inkább fejlődésnek indult információs és kommunikációs technológiák (IKT) következtében olyannyira kiteljesedtek, hogy megjelent a „falak nélküli könyvtár”, vagyis az előzőekben tárgyalt elektronikus, digitális és virtuális könyvtár fogalma és típusa. Mindez a könyvtárak információkezelési mechanizmusainak megváltozásán túl a kommunikációjuk terén is jelentős átalakulásokat eredményezett. Új kapcsolattartási formák jelentek meg az olvasókkal, illetve mai, teljesebb értelemben a felhasználókkal, s az intézményközi együttműködések terén is új távlatok nyíltak. Az IKT fejlődése tehát következőképpen megkerülhetetlen fejlesztések végrehajtását követelte meg a könyvtárak (benne valamennyi könyvtártípus) számára. A könyvtári munka és a könyvtári szolgáltatások hangsúlyainak eltolódásával talán leginkább a dokumentumok elérhetőségének szerepe lépett elő, hogy hol, mikor és miként juthat leggyorsabban – akár már otthonról – a szükséges információkhoz a felhasználó (Kőfalvi, 2007).

A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) kialakulása, fejlődése, gyűjteményei, szolgáltatásai és használata a tudományos munkában

A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) története az 1990-es évek első felére nyúlik vissza, nem sokkal az internet magyarországi megjelenését követően. A MEK létrehozásának a gondolatát elsőként Drótos László fogalmazta meg 1993. május 13-án egy, a KATALIST nevű könyvtári és könyvtárinformatikai levelezőlistára írott levelében. Az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIFP) még ez év őszén pályázatot írt ki Gopher (MEK. 1994-2014, é.n.) – vagyis csak szöveges állományok tárolására alkalmas (Kőfalvi, 2007) – szerveren futó szolgáltatások fejlesztésére. A pályázat eredményeként létrejövő szolgáltatások (WWW, FTP stb.) kísérleteiből hamar egyértelművé vált, hogy nagy igény van értékes infor-

mációtartalommal bíró, magyar nyelvű, és jó minőségben tárolt szöveges anyagok gyors és könnyű elérhetőségére a hálózaton (MEK. A MEK története, é.n.).

A pályázat után – szintén még az 1993-as esztendő őszén – Drótos László a POCOK-L listán is kifejtette javaslatát egy elosztott, Gopher-alapú magyar elektronikus könyvtári rendszer létrehozásáról. Az ötletgazda barátja és kollégája, Moldován István, aki lelkes támogatója lett a kezdeményezésnek, 1994 áprilisában a Keszthelyen megrendezésre kerülő Networkshop konferencián tartott egy előadást „A Magyar Elektronikus Könyvtár” címmel. Mindezek fényében 1994 májusában már – Drótos László és Moldován István vezetésével – egy könyvtárosokból álló kisebb csapat kezdett ötletgyűjtésbe, és ajánlást készített a Magyar Elektronikus Könyvtár megalapításához és működésének keretekbe foglalásához. A fejlesztők az előkészítés során a hasonló külföldi kezdeményezéseket is megismerték és áttanulmányozták. A munka eredményeképpen 1994 nyarán elkészültek az első kísérleti gyűjtemények a Budapesti Közgazdasági Egyetem és a Miskolci Egyetem Gopher szerverein (MEK. 1994-2014, é.n.). Következő lépésként a MEK projektet bevették a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (NIIF) első hároméves feladattervébe, melynek keretében gopher.mek.iif.hu címen elkezdtek működtetni a központi MEK szolgáltatásait. A webes felület fejlesztésének köszönhetően azonban nem sokkal később az elektronikus könyvtár már mek.iif.hu címen vált elérhetővé. (1. ábra)

1. ábra: A MEK kezdőlapja napjainkban, rajta a böngészési és keresési felületekkel
A képernyőkép készítése: 2019.06.17.

Az 1996 és 2002 közötti közel hatéves időszakban a könyvtár állományának gyarapítása – s vele együtt a gyűjtőkör kialakítása – kapott mindinkább nagyobb

hangsúlyt, melynek feladatában nagyon sok önkéntes segítő, s néhány intézmény vett részt. A lelkes és hatékony munka során csakhamar több, mint 4 ezer tételre nőtt a könyvtár állománya, s a havi látogatók száma is elérte a 60-70 ezret. Kialakították a Magyar Elektronikus Könyvtár gyűjtőkörét, amibe csak magyar nyelvű és magyar, illetve közép-európai vonatkozású, könyvjellegű dokumentumok tartoznak. A tárolt és szolgáltatott dokumentumok körét elsősorban a szöveges művek, másodsorban a térképek és kották, valamint újságok és folyóiratok alkotják, amelyek tudományos, oktatási vagy kulturális célra használhatóak fel. A szolgáltatott dokumentumai a megtekinthető és ZIP-pel tömörített (csomagolt) két fő változaton túl többféle formátumban is elérhetőek nagyrészt, mint például HTML, WORD, RTF, PDF, MP3 stb.

1999-ben a MEK támogatására létrehoztak egy közhasznú egyesületet „A Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület” elnevezéssel, majd ugyanebben az évben az Országos Széchényi Könyvtár égisze alá került a MEK projekt, egy kezdetben két fős önálló MEK osztállyal. Szintén még ebben az esztendőben a Magyar Elektronikus Könyvtár részeként elindult a MIT-HOL, majd 2001-től LIBINFO néven működő és igen népszerűvé vált internetes tájékoztató szolgáltatás. Ugyancsak 2001-től már egy saját szerveren, a mek.oszk.hu címen lett elérhető a rendszer, amivel párhuzamosan – mintegy a MEK-ből kinőve – elkezdődött az **Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis** (EPA – <http://epa.oszk.hu/>) építése is. (MEK. A MEK története, é.n.) (2. ábra.)

2. ábra: Az EPA kezdőlapja a MEK nyitólapjának struktúrájában, rajta a böngészési és keresési felületekkel

A képernyőkép készítése: 2019.06.17.

Az EPA a MEK kezdeményezése, melynek célja a magyar vonatkozású elektronikus időszaki kiadványok könyvtári szintű nyilvántartása, archiválása és keresési lehetőségekkel biztosított szolgáltatása. Az EPA az e-folyóiratok mellett leírja és kereshetővé teszi az offline módon, vagy CD-n, DVD-n megjelent magyar vagy magyar vonatkozású elektronikus időszaki kiadványokat is (EPA. Bemutató, é.n.).

2007-ben – szintén a MEK gyarapodásának és fejlődésének köszönhetően, abból kiválva – egy újabb különgyűjteményként a **Digitális Képtár** (DKA – <http://dka.oszk.hu/>) is elindították. (3. ábra)

3. ábra: A DKA kezdőlapja a MEK felületének mintájára, rajta a böngészési és keresési felületekkel
A képernyőkép készítése: 2019.06.17.

A DKA az OSZK-ban működő E-könyvtári Szolgáltatások Osztály fejlesztéseként – a MEK Egyesület és az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával – a képi dokumentumok gyűjtésére és szolgáltatására jött létre. A Digitális Képtárban egyrészt a MEK és az EPA egyes kiadványaiban található képek egy válogatott halmaza van feldolgozva, amely illusztrációk így – többnyire jobb minőségben – önállóan is kereshetők és hivatkozhatók. A DKA anyaga másrészt pedig az interneten (például képmegosztó oldalakon) fellelhető és a CD-n, DVD-n megjelent kiadványok képeinek széles köréből válogat a gyűjtőköz és a szerzői jogok, hozzájárulások mindenkor betartásával és megszerzésével. (DKA. Bemutató, é.n.) Mindeközben a 2004-es esztendőre elkészült a MEK honlapjának akadálymentesített oldala (vmek.oszk.hu), korunk igényeinek megfelelően 2012-re pedig a mobiltelefonokra szánt verziója is.

A Magyar Elektronikus Könyvtár az indulása óta eltelt csaknem 25 év alatt az egyik legnagyobb és legelismertebb internetes szövegarchívummá és szolgáltatássá fejlődött. Állománya napjainkban eléri a 19.000 dokumentumot, látogatóinak száma pedig csak 2009 októbere óta a 8 milliót (MEK. Statisztika, é.n.). A könyvtár fejlesztésében bárki részt vehet, aki csak a legkisebb mértékű

munkával, pénzadománnyal, vagy a legegyszerűbb eszközzel is gyarapítani vagy népszerűsíteni tudja és szeretné az állományt, a szerzői jogok mindenkor betartása mellett (MEK. A MEK története, é.n.).

A MEK kezdőlapján a tartalmi elemek, az egyes oldalak és menüpontok jól áttekinthető struktúrában állnak, melyekre rákattintva könnyedén navigálhatunk az általunk keresett, megtekinteni kívánt tartalmak között. A fejlécben található menüsorban az alapértelmezett, mindenkor aktuális dokumentumszámmal jelzett lapfülön a könyvtárban legújabban elhelyezett művek fontosabb bibliográfiai adatait (cím, szerző, szerkesztő), tárgyszavait, rövid összefoglaló leírását és URL elérhetőségét láthatjuk. A *vmek* gombra kattintva a már előzőekben ismertetett akadálymentesített oldalra, a *hírek* menüpontban a MEK-kel kapcsolatos legfontosabb változásokra, a *támogatás* link alatt az elektronikus könyvtár támogatási lehetőségeinek leírására, a *bemutató* menüben a MEK történetére, az *irattár* oldalon a könyvtárral kapcsolatos hivatalos dokumentumokra, a *vendégkönyv* menüben pedig a MEK látogatóinak bejegyzéseire léphetünk. A fenti menüsorban van még egy *újdonosságok*, *sikerlista*, *teljes lista* és *kapcsolat* oldal, bennük a legújabb, legkeresettebb, illetve az e-könyvtárban elhelyezett valamennyi dokumentum bibliográfiai adatainak és leírásainak felsorolásával, valamint a könyvtárat fenntartók és üzemeltetők elérhetőségeivel.

A kezdőlap bal oldali menüsávjában szakterületek, azokon belül pedig témakörök szerint van lehetősége az olvasónak, kutatónak a könyvtár teljes dokumentumtárában böngészni.

A kiemelt szakterületek és azon belüli témakörök az alábbiak:

- *Természettudományok*: Orvostudomány, állatorvostan; Biológia, etológia; Környezetvédelem, természetvédelem; Fizika, atomfizika; Csillagászat, űrkutatás; Földtudományok, földrajz; Kémia, biokémia; Matematika, geometria
- *Műszaki tudományok, gazdasági ágazatok*: Számítástechnika, hálózatok; Távközlés, telekommunikáció; Elektrotechnika, elektronika; Gépészet, automatizálás; Építészet, építőipar; Közlekedés, szállítás; Könnyűipar, vegyipar; Szolgáltatóipar, belkereskedelem; Mezőgazdaság, élelmiszeripar; Bányászat, vízügy; Anyagtudományok, kohászat
- *Társadalomtudományok*: Filozófia, erkölcs; Történelem, helytörténet; Néprajz, antropológia; Könyvtártan, információtudomány; Irodalomtörténet, irodalomtudomány; Nyelvtudomány, kommunikáció; Pedagógia, nevelés; Szociológia, társadalomkutatás; Közgazdaságtan, gazdaság; Politika, államigazgatás; Jogtudomány, büntetés; Hadtudomány, katonapolitika
- *Humán területek, kultúra, irodalom*: Szépirodalom, népköltészet; Képzőművészet, vizuális művészetek; Film, színház, előadóművészet; Ének, zene; Szórakozás, játék; Média, tömegkommunikáció; Sport testnevelés; Utazás, turizmus; Életmód, gasztronómia; Család, társas kapcsolatok; Vallás, egyház; Ezotéria, paratudományok
- *Kézikönyvek, egyéb műfajok*: Lexikonok, tudástárak; Szótárak, fogalomtárak; Katalógusok, bibliográfiák; Térképek, grafikus anyagok; Kották, dalszövegek

A bal oldali menüsáv egyes szakterületeken belüli témakör csoportjaiban tetszőlegesen lehet külön-külön, párosítva, vagy egyidejűleg mindegyikben keresést folytatni. A találati listák cím, szerző vagy idő szerint rendezhetők, melyek közül a szerző szerinti az alapértelmezett.

A MEK kezdőlapjának jobb oldali felületén egy *egyszerű* (vagy ahogy a MEK írja, gyors-) keresési lehetőséget találhatunk, melyben *szerző* (vagy szerkesztő, fordító), *cím* (főcím, alcím, sorozati cím) és *téma* (altémakör, tárgyszó, típus) szerint tudunk kereséseket folytatni. Mindhárom mezőbe beírható több szó vagy a * jellel csonkolva szótöredék is – kisbetűvel és ékezet nélkül egyaránt, – illetve valamennyi mező kitöltésével egyszerre is lehet keresni. A találati listát azok a dokumentumok jelenítik meg, amelyek bibliográfiai adatait valamennyi szó egyszerre alkotja, ami a logikai és (and) kapcsolatnak felel meg. Az egyes szövegdobozok alatt egy *súgó* felület nyitható meg, melyben a gyorskereséshez olvashatunk tanácsokat. Ugyancsak itt, illetve a panel alatt lévő *keresés a teljes szövegben* lehetőség alatt megnyithatjuk az *összetett kereső* felületét is, melyben a különböző keresési operátorok használatával – és (and), vagy (or), nem (not) – egyidejűleg tudunk kereséseket végezni a számtalan megadott mező szerint. Ezekből csak néhány példát említve: főcím, alcím, összefoglaló cím, részcím, párhuzamos cím, eredeti cím, ..., szerző, szerzői minőség, testületi szerző, közreműködő, közreműködői minőség, ..., tárgyszó, földrajzi tárgyszó, időszak tárgyszó stb.

A keresések során érdemes jellemző szavakat beírni (például a szerző vezetéknévét vagy néhány fontos szót a címből), hiszen így gyorsabban és biztosabban kaphatunk találatokat. Hogyha nincs találat a keresett témában, akkor ajánlatos szinonimát vagy a keresés bővítésével egy tágabb fogalmat megadni, így biztosabban és gyorsabban juthatunk eredményre. A MEK az egyszerű és összetett keresési módokkal számtalan lehetőséget biztosít a szükséges dokumentumok minél hatékonyabb kinyerésére az adatbázisból, amely nagyban segítheti a hálózaton dokumentumot kereső olvasó vagy kutató munkáját. Mindezek megismerése, valamint a különböző keresési módok és praktikák gyakorlottsá tétele pedig elengedhetetlenül fontos lehet egy sikeres kutatói munka számára.

Összefoglalás

Megállapíthatjuk tehát, hogy az elektronikus, digitális és virtuális könyvtárak, és azon belül is a részletesebben bemutatott Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) – és az annak mintájára épített Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis (EPA) és Digitális Képtárház (DKA) – milyen sokoldalú lehetőségeket és szolgáltatásokat nyújt az elektronikusan dokumentumot kereső olvasók, könyvtárhasználók és kutatók számára. A tanulmányomban ezen hazai gyűjtemények kialakulásának, történetének és fejlődésének ívét szerettem volna felvázolni a szolgáltatásaik és használatuk bemutatása mellett, amelynek remélem, hogy sikerült eleget tennem.

Irodalomjegyzék

- Bánkeszi Katalin (2009): *Elektronikus-virtuális könyvtári szolgáltatások* [elektronikus dokumentum]. Távoktatási tananyag. Bíróképző Akadémia. 2.
- Czeplédi László (2007): E-learning könyvtár: a fogalom és a megvalósítás. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 54. 8. sz. 353-358.
- Fülep Ádám (2018): A könyvtártudomány hazai metamorfózisa: az információtudomány (ki)alakulása Kovács Mátétól napjainkig. *Acta Universitatis De Carolo Eszterházy Nominatae: Sectio Paedagogica*. XLI. 137.
- Fülöp Géza (1996): *Az információ*. ELTE, Budapest.
- Horváth Péter (2001): Az információtudomány történeti háttere I. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 48. 4. sz. 147-154.
- Horváth Péter (2005): A könyvtári automatizálás alapkérdései. In: Horváth Tibor és Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 4. Osiris Kiadó, Budapest. 123-193.
- Horváth Tibor (1999): A könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Horváth Tibor és Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve* 1. Osiris Kiadó, Budapest. 14-80.
- Koltay Tibor (2007): *Virtuális, elektronikus, digitális*. [elektronikus dokumentum] <https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/virtualis-elektronikus/adatok.html> (utolsó letöltés: 2019.03.20.)
- Kőfalvi Tamás (2007): Könyvtárak az információs társadalomban. In: Kőfalvi Tamás, Mészáros Márta, Ónodi Márta: *Közgyűjteményi ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 93-94.
- Kőfalvi Tamás, Mészáros Márta, Ónodi Márta (2007): Előszó. In: *Közgyűjteményi ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 9.
- Mader Béla (2001): Információs és kommunikációs technológiák kutatási, fejlesztési és innovációs irányai. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. 48. 9-10. sz. 364-374.
- Magyar Elektronikus Könyvtár 1994-2014 – Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis 2004-2014*. [online]. <http://mek.oszk.hu/mek20-epa10/segitok.html> (utolsó letöltés: 2018.11.17.)
- Magyar Elektronikus Könyvtár. A MEK története...* [online]. <http://mek.oszk.hu/html/tortenet.html> (utolsó letöltés: 2018.09.30.)
- Magyar Elektronikus Könyvtár. Statisztika. A honlap forgalma*. [online]. <http://extremetracking.com/open?login=mek2> (utolsó letöltés: 2019.06.04.)
- Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis. Bemutató*. [online]. <http://epa.oszk.hu/html/bemutatas.html> (utolsó letöltés: 2019.02.20.)
- Digitális Képtárház. Bemutató*. [online]. <http://keptar.oszk.hu/html/bemutatas.html> (utolsó letöltés: 2019.03.12.)
- Poprády Géza (2003): Könyvtári trendek. In: Horváth Tibor és Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve* 5. Osiris Kiadó, Budapest. 13-62.
- Racsko Réka (2011): Az elektronikus, a digitális és virtuális könyvtár fogalomköre. In: *Virtuális könyvtárak*. Líceum Kiadó, Eger. 44-54.

- Sütheő Péter (2003): Elektronikus, digitális, virtuális könyvtárak. In: Horváth Tibor és Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve* 3. Osiris Kiadó, Budapest. 209-240.
- Tóvári Judit (2009): *Az elektronikus, digitális, virtuális könyvtárak dokumentumainak feltárása*. [elektronikus dokumentum]. Távoktatási tananyag. Bíróképző Akadémia. 1.